

Almanya'daki Okullarda Mezhebe Dayalı Verilen İslam Din Dersinden Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği

Expectations of Parents from Sect-Based Islamic Religion Lessons in Schools in Germany: The Baden-Württemberg Case

Şenay Yazgan

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı

PhD. Presidency of Religious Affairs

senay.yazgan@gmail.com orcid.org/0000-0001-9246-6761

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 24 January/Ocak 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 03 June/Haziran 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 June/Haziran 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 1 **Pages/Sayfa:** 375-393

Cite as/Atıf: Yazgan, Şenay. "Almanya'daki Okullarda Mezhebe Dayalı Verilen İslam Din Dersinden Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği [Expectations of Parents from Sect-Based Islamic Religion Lessons in Schools in Germany: The Baden-Württemberg Case]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 26/1 (Haziran 2022): 375-393

<https://doi.org/10.18505/cuid.1062486>

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Şenay Yazgan).

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicariTüretilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License CC BY-NC 4.0

Expectations of Parents from Sect-Based Islamic Religion Lessons in Schools in Germany:

The Baden-Württemberg Case

Abstract: Religion lessons in Germany are given under the responsibilities of churches and religious communities with public legal personality, which are considered to be the addressed by the German state, according to Article 7(3) of the German Constitution. Since Muslims could not have the status of a religious community by uniting under a single umbrella organization in line with the relevant law, the Islamic religion course in accordance with the German Constitution could not be given until this time. For this reason, the problem of Muslims not being addressed as a religious community against the German state still continues to be an obstacle to Islamic religious lessons. With the introduction of sectarian-based Islamic religion course in Germany's public schools, the development and efforts to ensure that the lesson is both a lesson in accordance with the constitution and responding to the wishes and expectations of Muslims are important. Since the Islamic religion lesson is still in the process of formation, one of the most curious issues is what the Muslim families expect from the course. Therefore, in this study, it was aimed to determine the opinions and expectations of the parents of Turkish Muslim students who take this course, in the light of current practices, on the issues related to the operation and application of the course in Baden-Württemberg, one of the states of Germany, in the 2018/2019 academic year from 1-4th grades of public schools where the Islamic religion lesson is given as a pilot Project. The study is important in terms of revealing the current situation of the lesson and shedding light on the development of the lesson in accordance with the future wishes and expectations of the families. Qualitative research method was used in the research. Research data were collected by semi-structured interview technique consisting of open-ended questions. The study group of the research consists of 11 Turkish students' parents. In the research, the views and expectations of the parents were expressed with the help of the analysis categories in the form of lower and upper categories. Two analysis themes created in line with the content of the study are as follows: "Religion-State Relations", "Methodological and Didactic Foundations". Under the theme of "Religion-State Relations", the categories regarding the current state of the state-run lesson within the scope of the pilot project, and by whom and how this lesson should be given in public schools; Under the theme of "Methodological and Didactic Fundamentals", the categories related to the content, purpose and application of the lesson, which concern how the lesson will be given in accordance with the interests and needs of the parents, are included. It is possible to express the most basic findings obtained within the framework of the analysis themes of the study as follows: It has been determined that the expectations of the parents within the scope of religion-state relations are that the Islamic religion lesson should be widespread in all schools and grade levels. In addition, it has been determined that the Islamic religion lesson is generally in accordance with the expectations of the parents, the parents are satisfied with the lesson because the lesson is given as a recognized right to Muslims in public schools, and the lesson makes significant contributions to the religious development of the students. The parents, who see the encounter of Muslim students with their own religion in the school environment as an opportunity and possibility, say that the Islamic religion course has an important effect both in the construction of the religious identity of the Muslim community and in the development of human relations with those of other religions in the German society, therefore, they expressed their expectations that the course should be developed and disseminated in all schools and grade levels. Under the theme of views on methodological and didactic foundations, based on the views of the parents, the Islamic religion lesson; it has positive effects on students by encouraging them to explain, share, learn and practice their religion; It has been determined that the lesson has effects that enable students to be more conscious and increase their religious interest and sensitivity. In addition to these positive features of the lesson, the basic views within the scope of expectations from the lesson; that the content of the lesson should be developed and elaborated in line with the religious interests and needs of the students. It has been seen that the views of the parents are mainly in the direction of deepening the subject areas of the course, making the course focused on knowledge and worship, the course should give students religious responsibility, and the course should be given with the aims of raising religious individuals. In the study, evaluations were made about at which points the Islamic religion lesson is suitable for the expectations of the parents and at which points it should be made appropriate. Considering the results of this research, the structure and program of the Islamic religion lesson given in Germany can be developed in cooperation with academics from both Turkey and Germany in a way that can meet the religious interests and needs of Muslims in line with their religious perceptions and religious education expectations, within the framework of religion-state relations.

Keywords: Religious Education, Islamic Religion Lesson, Baden Württemberg, Parents, Expectations.

Almanya'daki Okullarda Mezhebe Dayalı Verilen İslam Din Dersinden Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği*

Öz: Almanya'da din dersleri Alman Anayasası'nın 7(3) Maddesine göre Alman devleti tarafından muhatap kabul edilen kamu tüzel kişiliğine sahip kilise ve dini cemaatlerin sorumlulukları altında verilmektedir. Müslümanlar, ilgili yasa doğrultusunda tek bir çatı örgüt altında birleşerek dini cemaat statüsüne sahip olmadıklarından Alman Anayasası'na uygun İslam din dersi bu zamana kadar verilememiştir. Bu nedenle Müslümanların Alman devleti karşısında bir dini cemaat olarak muhatap alınmaması sorunu halen İslam din dersleri önünde bir engel olarak durmaya devam etmektedir. Almanya'nın kamu okullarında mezhebe dayalı İslam din dersinin verilmeye başlanmasıyla birlikte dersin hem anayasaya uygun bir ders niteliğini alabilmesi hem de Müslümanların istek ve beklentilerine uygun cevap verilebilmesi yönündeki gelişme ve çabalar önem arz etmektedir. İslam din dersinin henüz teşekkül sürecinde olması nedeniyle en çok merak edilen hususlardan biri de Müslüman ailelerin dersten beklentilerinin ne olduğu konusudur. Bu nedenle bu çalışmada Almanya'nın eyaletlerinden biri olan Baden Württemberg eyaletinin 2018/2019 eğitim-öğretim yılında kamu okullarında 1-4. sınıf düzeylerinde pilot proje olarak verilen İslam din dersinden, bu dersi alan Türk Müslüman öğrencilerin velilerinin mevcut uygulamalar ışığında dersin işleyişi ve uygulamasını ilgilendiren hususlara yönelik görüş ve beklentilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, dersin mevcut durumunu ortaya koyması ve ailelerin ileriye yönelik istek ve beklentilerine uygun olarak geliştirilmesi çalışmalarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 11 Türk öğrenci velisinden oluşmaktadır. Araştırmada alt ve üst kategoriler şeklindeki analiz kategorileri yardımıyla velilerin görüş ve beklentileri ifade edilmiştir. Çalışmanın muhtevası doğrultusunda oluşturulan 2 analiz teması şöyledir: “Din-Devlet İlişkileri”, “Metodolojik ve Didaktik Temeller”. “Din-Devlet İlişkileri” teması altında kamu okullarında verilen bu dersin kim tarafından, nasıl şekillendirilerek verilmesi gerektiği ile pilot proje kapsamında devlet eliyle yürütülen dersin mevcut durumuna yönelik kategorilere yer verilirken; “Metodolojik ve Didaktik Temeller” teması altında ise dersin, velilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun şekilde nasıl verileceğini ilgilendiren dersin içeriği, amacı ve uygulamasına ilişkin kategorilere yer verilmiştir. Çalışmanın belirtilen analiz temaları çerçevesinde elde edilen en temel bulguları şu şekilde ifade etmek mümkündür: Din-devlet ilişkileri kapsamındaki veli beklentilerinin İslam din dersinin bütün okullarda ve sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılması gerektiği yönünde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca İslam din dersinin genel olarak veli beklentilerine uygun olduğu, dersin kamu okullarında Müslümanlara tanınmış bir hak olarak verilmesinden dolayı velilerin dersten memnun olduğu ve dersin öğrencilerin dini gelişimine önemli katkılar sağladığı yönünde görüşler tespit edilmiştir. Müslüman öğrencilerin okul ortamında kendi dini ile karşılaşmasını bir imkan ve bir fırsat olarak gören veliler; İslam din dersinin, hem Müslüman toplumun dini kimlik inşasında hem de Alman toplumu içindeki diğer dinden olanlarla insani ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bu nedenle de dersin geliştirilerek bütün okullarda ve sınıf seviyelerinde yaygınlaştırılması gerektiğine ilişkin beklentilerini ifade etmişlerdir. Metodolojik ve didaktik temeller teması altında ise veli görüşlerinden hareketle İslam din dersinin; öğrencilerde, dinini anlatmaya, paylaşmaya, öğrenmeye ve uygulamaya teşvik edici yönde olumlu etkiler bıraktığı; dersin, öğrencilerin daha bilinçli olmasına imkan sağladığı ve dini ilgi ve duyarlılıklarını artırdığı yönünde etkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Dersin bu olumlu özelliklerinin yanında dersten beklentiler kapsamındaki temel görüşlerin ise; dersin içeriğinin, öğrencilerin dini ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilerek detaylandırılması gerektiği yönünde olduğu şeklindedir. Veli görüşlerinin ağırlıklı olarak; ders konu alanlarının derinleştirilmesi, dersin bilgi ve ibadet odaklı hale getirilmesi, dersin öğrencilere dini sorumluluk kazandırması gerektiği ile dersin dindar bireyler yetiştirmesine yönelik hedeflerle verilmesi gerektiği yönünde olduğu görülmüştür. Çalışmada İslam din dersinin hangi noktalarda veli beklentilerine uygun olduğu, hangi noktalarda ise uygun hale getirilmesi gerektiğine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu araştırmanın sonuçları göz önünde bulundurularak Almanya'da verilen İslam din dersi yapısı ve programı; din-devlet ilişkileri çerçevesinde, Müslümanların dini algıları ve din eğitimi beklentileri doğrultusunda onların dini ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde hem Türkiye hem Almanya akademisyenleri iş birliğinde geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İslam Din Dersi, Baden Württemberg, Veliler, Beklentiler.

* Bu çalışma Prof. Dr. Mevlüt Kaya danışmanlığında, 2020 yılında tamamladığımız *Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmen ve Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği* başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Almanya'da yaklaşık 700.000,¹ son rakamlara göre ise 900.000,² Müslüman öğrenci Alman okullarında eğitim görmektedir. Alman okullarında İslam din dersi yaklaşık 30 yıldır konuşulup tartışılmasına rağmen bu zamana kadar başarılı bir uygulamaya geçilememiştir.³ Bunun en önemli nedenlerinden biri ise dersin hukuki zemininin oluşmamasıdır. Alman Anayasası'nın 7(3) Maddesine göre din derslerinin, Alman devleti tarafından muhatap kabul edilen kamu tüzel kişiliğine sahip kilise ve dini cemaatlerin sorumlulukları altında verilmesi şarttır. Müslümanlar, Müslümanları temsil yetkisine sahip tek bir çatı örgüt altında birleşerek Alman Anayasası'nın Muhataplık İlkesi'ne uygun bir dini cemaat oluşturamadıklarından Anayasaya uygun İslam din dersi bu zamana kadar verilememiştir. Müslümanların Alman devleti karşısında dini cemaat olarak muhatap alınmaması sorunu halen İslam din dersleri önünde önemli bir engel olarak durmaya devam etmektedir.

İslam din dersi uygulamasının hem anayasal açıdan hem de eğitim politikaları açısından örneği bulunmadığından Baden Württemberg eyaletindeki pilot proje uygulaması birtakım belirsizlikleri beraberinde getirmiştir. Eyalet, devlet tarafından anayasal olarak kabul edebileceği muhatap İslami dini cemaat bulamadığından Müslümanların temsilcisi mahiyetinde yardımcı bir yapı olarak doğrudan aileleri muhatap almaktadır. Aileler çocuklarını ilk etapta 12 proje okulunda İslam din dersine kayıt etme imkanı bulmuşlardır. Bu ailelerin, derse kayıtlarını toplayan Baden Württemberg Eğitim Bakanlığı, anayasaya uygun olmamasına rağmen geçici olarak aileleri din dersi için muhatap olarak kabul etmiştir. Bu durum geçici olarak devam etmekte ise de; Baden Württemberg hükümeti İslami cemaatleri muhatap alarak kalıcı bir çözüm bulmak zorundadır.⁴

Öte yandan Almanya'da İslam din dersleri uygulamaya konulduğu ilk yıllardan itibaren genellikle teorik tartışmalarla sınırlı bir konu olmuştur. İslam din dersi uygulamalarının okullarda yaygınlaşması dersin önemini büyük ölçüde etkilemiş; teorik tartışmalar zamanla yerini pratik uygulamalara bırakmaya başlamıştır. Konu üzerinde çözüm bekleyen birtakım sorunların artmasıyla birlikte yeni çözüm arayışlarına yönelik çalışmalar yapılırsa da her geçen gün dersin uygulamasına yönelik daha çok sayıda bilimsel araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma konusunu yakından ilgilendiren Almanya'daki çalışmalara bakıldığında; Uçar ve Bergmann tarafından kaleme alınan kitapta⁵ İslam din dersi, dersin amaçları ve dersten beklentiler başlığı altında tartışılan konular; henüz çözüm bekleyen İslam din derslerinin içeriği, taslağı, didaktiği, hukuksal temelleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Uçar'a göre asıl üzerinde durulması gereken Müslüman çocukların dinlerini öğrenirken o dersi kendilerine yakın hissetmelerini sağlayacak içeriklerin oluşturulmasıdır. Bu nedenle öğretmenlerin eğitiminde, müfredatın oluşturulmasında ve eğitim ilke ve yöntemlerinin belirlenmesinde öğrencilerin bu derste kendini bulma imkanı sağlayacak bir bakış açısının geliştirilmesi iyi bir din dersi için gereklidir. İslam dersinin hedefine ulaşabilmesi için dersin hedef kitesini oluşturan öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerinin araştırılması gerekmektedir.⁶ Program geliştirme çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturan ihtiyaç saptama aşamasında, şu sorulara cevap aranmalıdır:⁷

1. Toplumun beklenti ve ihtiyaçları nelerdir?
2. Bireyin ihtiyaçları nelerdir?
3. Konu alanı ile ilgili ihtiyaçlar nelerdir?

İhtiyaç saptama aşamasında da program ortaya çıktıktan sonra değerlendirme sürecinde de “yararlanıcı/paydaş görüşleri” alınırken, öğrenciler ve velilerle birlikte sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine müracaat edilmeli, görüşleri alınmak suretiyle çok kaynaktan veri elde edilmelidir.⁸ Bu anlamda çocuklarının dini eğitiminde belirleyici role sahip velilerin din eğitiminden beklentilerinin belirlenmesi, istek ve beklentilerinin eğitim ve öğretim sürecinde uygulanması önemli bir ihtiyaçtır. Verimli ve etkili

¹ Thomas de Maiziére, “Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Ein wertvoller Beitrag zur Integration”, *Perspektiven, Islamischer Religionsunterricht in Deutschland – Perspektiven und Herausforderungen, Tagung der Deutschen Islam Konferenz 13. bis 14. Februar 2011, Nürnberg*, 14.

² Rauf Ceylan, “Muslimische Kinder und Jugendliche im deutschen Bildungssystem”, *Heimatkunde*, Heinrich-Böll-Stiftung, <https://heimatkunde.boell.de/de/2010/12/01/islamischer-religionsunterricht-einer-multikulturellen-gesellschaft>, (04.12.2021).

³ Rebecca Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance* (Münster: MV-Verlag, 2012), 12.

⁴ Lothar Kuld - Bruno Schmid (Hg.), *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg - Zur Differenzierung des Lernfelds Religion* (Berlin: Lit Verlag, 2009), 18.

⁵ Bülent Uçar - Danja Bergmann (Hg.), *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele* (Göttingen: V&R Unipress Osnabrück, 2010)

⁶ Uçar - Bergmann, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland*, 11-12.

⁷ Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2020), 85.

⁸ Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*, 74, 197, 334.

bir ders için Müslüman toplumun talep ve ihtiyaçlarının tespiti; dersin okul ve aile iş birliğinde birbirini tamamlayan bir süreç olması bakımından önem arz etmektedir.

Okullarda verilen İslam din derslerinin problemlerini ve çözüm yollarını ele alan Ahrens'in çalışmasında⁹ Federal Almanya'daki okullarda İslam din dersinin başarılı olabilmesi için sıralanan önemli faktörlerden biri okul ile veli arasındaki bağıdır.¹⁰ Selçuk, Almanya'daki İslam din dersleri konusunda bu çalışmaya yön veren bazı kilit sorulara yer vermektedir.¹¹ Selçuk'a göre dersin uygulamasında karşılaşılan güçlüklerin aşılması ve dersin başarılı uygulanabilmesi için şu soruların cevaplanması gerekmektedir: Ne öğretilmesi gerekiyor? (içerik), niçin öğretilmesi gerekiyor? (hedef), nerede öğretilmesi gerekiyor? (öğrenim ortamı), ne zaman öğretilmesi gerekiyor? (gelişim düzeyi), nasıl öğretilmesi gerekiyor? (metod), kim öğretmesi gerekiyor? (öğretici). İslam din dersinin pratiğine yönelik çalışmaların zenginleştirilmesi ve ders işleyişinin iyileştirilmesi açısından bu soruların öğrenci velilerinin istek ve beklentilerinin göz önünde bulundurularak cevaplandırılması araştırma için önem arz etmektedir. Türkiye akademik camiasında Aşıkoğlu'nun bu çalışmaya yakın görülebilecek doktora tezi çalışmasında Aşıkoğlu; Almanya'daki okullarda İslam din derslerinin genel durumunu hakkında bilgiler verdikten sonra Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletlerindeki derslerin durumu hakkında anket ve gözleme dayalı karşılaştırmalı bilgilere yer vermektedir.¹² İslam din derslerine yönelik öğrencilerin ve öğrenci velilerinin düşünce ve beklentilerini doktora tezi çalışmasında konu edinen Topçuk ise¹³, dersin daha verimli hale getirilebilmesi için bazı teklifler sunmaktadır. Yine Tosun'un Federal Almanya'da yaşayan Türklerin din eğitimindeki caminin yeri ve din görevlilerinin yeterliliklerini ele alan doktora tezi¹⁴, Başkurt'un Federal Almanya'da din eğitimini ele alan doktora tezi¹⁵ ile Almanya'nın Bavyera eyaleti odaklı İslam din öğretimi modellerini kaleme alan Zengin'in doktora tezi¹⁶ Almanya'daki İslam din dersleri çerçevesinde kaleme alınan ve Müslümanların din dersi ve eğitimi hakkında önemli bilgilere yer veren çalışmalar arasında yer alsın da sonuç itibarıyla, geçmiş yıllarda verilen din dersi uygulamalarından farklı olarak Almanca dilinde mezhebe dayalı pilot proje kapsamında verilmeye başlanan İslam din dersi hakkında doğrudan dersin pratiği ve uygulamasını ilgilendiren dersin muhataplarının görüş ve beklentilerini, dersin pratiğine ilişkin meseleleri doğrudan ele alan çalışma yok denecek kadar azdır. Derse ilişkin araştırma ve tartışma konularının dersin şekli, eğitim politikaları ve din pedagojisi çerçevesinde ilgi uyandırdığını fakat muhataplarının ilgi, ihtiyaç ve beklentileri ile dersin uygulanmasında başarıyı artırabilecek etkenler hususundaki araştırmaların eksik olduğu ve pratik alanın üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Müslümanların derse ilişkin istek ve beklentilerinin irdelenmemesi durumu, Müslüman toplumda okullarda iyi bir din dersi verilmediği gibi birtakım kaygıların oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Ailelerin İslam din dersine ilişkin görüşleri alınmadığından ve ders hakkında yeterince bilgilendirmelere yer verilmediğinden bazı ailelerin çocuklarının bu dersi almasından çekindiği gözlenmektedir.

Almanya İslam pedagojisi, henüz gelişiminin başlangıcındadır. Bu nedenle Heimbrock, modern bir İslam Pedagojisi geliştirmek için ilk etapta öğrencilerin, öğrenci velilerinin ve cami derneklerinin; ders içeriği, ders metotları ve öğreticiler hakkındaki beklentilerini empirik temellere dayanarak tespitinin gerekli olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Burada beklentileri karşılayabilen bir İslam dersinin, gerçek hayatla bütünleşerek ihtiyaçlara cevap vermesi bakımından önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle okullarda her geçen gün gelişen İslam din dersinin teorisinden ziyade pratiğini ele alarak, velilerin derse dair düşünce ve beklentilerini tespit eden bir çalışma yer almamaktadır. Bu açıdan bu çalışma, dersi alan öğrenci velilerinin İslam dersine yönelik

⁹ Rebecca Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance* (Münster: MV-Verlag, 2012).

¹⁰ Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance*, 93-94.

¹¹ Mualla Selçuk, "Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches*, Peter Graf (Hg.) (Göttingen: V&R Unipress, 2007), 106.

¹² Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992); bk. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993)

¹³ Ali Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016)

¹⁴ Cemal Tosun, *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992).

¹⁵ İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994)

¹⁶ Halise Kader Zengin, *Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri, Bavyera Eyaleti Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007)

¹⁷ Hans Günter Heimbrock, "Jenseits der Koranschulen-Auf dem Wege zur Islamischen Erziehung im westlichen Kontext", *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie*, 59 (2007), 176-178. akt. Bülent Uçar (Hrsg.), "Prinzipien einer Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung: Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.) (Frankfurt: Lang GmbH, 2011), 121.

beklentilerinin neler olduğunu ortaya koymak, ilgi ve beklentilere uygun bir İslam dersi için perspektif sunarak dersin gelişme sürecine öneriler geliştirmek ve alana katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın yaklaşımını belirleyen nitel araştırma desenlerinden örnek olay kullanılmış, sıklıkla nasıl ve neden sorularına cevap arandığından ve derinlemesine inceleme amaçlandığından örnek olay çalışması tercih edilmiştir.¹⁸

1.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Federal Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinin İslam din dersi uygulamasına sahip kamu ilkokullarında İslam din dersi alan Türk Müslüman öğrencilerin velilerinin derse yönelik beklentilerinin ortaya çıkarılmasını amaçlayan araştırmanın çalışma grubu; eyaletin 2018/2019 eğitim-öğretim yılında pilot proje kapsamında İslam din dersi verilen kamu ilkokullarında İslam din dersine katılan 11 öğrencinin velisinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan velilerin tamamını Türk Müslüman veliler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan velilere ya tanıdık öğretmenler tarafından yönlendirme yoluyla ya da araştırmacının kendi arkadaş çevresinin yönlendirmesi yoluyla ulaşılmıştır. Velilere yönelik uygulanan kısa anket formundan elde edilen temel bilgilere Tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1: Velilerin Kişisel Bilgileri

Veliler	Cinsiyet	Yaş	Almanya'da İkamet Süresi	Evde Konuşulan Dil	İslam Din Dersi Haricinde Dini Eğitim Alınan Yer
V_01	Kadın	32	8 yıl	Türkçe	Cami
V_02	Kadın	34	34 yıl	Almanca	Cami
V_03	Kadın	37	12 yıl	Türkçe	Cami
V_04	Kadın	38	38 yıl	Almanca	Cami
V_05	Kadın	37	16 yıl	Türkçe	Yok
V_06	Kadın	35	14 yıl	Türkçe	Cami
V_07	Kadın	39	39 yıl	Türkçe	Cami
V_08	Kadın	37	37 yıl	Türkçe	Cami
V_09	Erkek	35	2,5 yıl	Türkçe	Cami
V_10	Kadın	33	33 yıl	Türkçe/Almanca	Cami
V_11	Erkek	39	30 yıl	Türkçe	Cami

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın veri toplama aracı yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Araştırma konusu doğrultusunda literatür taraması yapılmış; ulusal ve uluslararası olmak üzere ilgili kaynaklar seçilerek teorik çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmanın teorik çerçevesi ışığında İslam din dersini alan öğrencilerin velilerine yönelik açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Görüşme soruları öncelikle gönüllü bir veliye deneme görüşmesi olarak uygulanmıştır. Sorular yeniden gözden geçirilerek kullanıma hazır hale getirilmiş ve 11 velinin ders hakkındaki görüşleri alınarak dersten beklentiler tespit edilmiştir. Görüşmeden elde edilen cevaplar görüşülen kişinin izni dahilinde ve anonim kalması şartıyla ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Araştırmaya katılan velilerden ikisi ses kaydına izin vermediğinden görüşleri not alınmak suretiyle kayıt altına alınmıştır. Görüşmede, katılımcılar kendilerini Türkçe ya da Almanca

¹⁸ Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods* (Sage Publications, Second Edition, 1994), 6, 13.

hangi dilde rahat ifade edeceklerse o dili kullanmaları noktasında serbest bırakılmıştır. Almanca görüşlere, Türkçe'ye çevirisi yapılarak yer verilmiştir.

1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda dersin verildiği okullar tespit edilerek hedef kitlesi belirlenmiştir. Hedef kitleye araştırmanın amacı ve önemi hakkında kısaca bilgi verilmiş, alınacak bilgilerin bilimsel amaçlı kullanılacağına yönelik açıklama yapılmıştır. Katılımcılara görüşmenin yaklaşık 30-40 dakika sürebileceği ve istedikleri takdirde görüşmeye ara verebilecekleri de belirtilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan verilere ait ses kayıtları transkripsiyon¹⁹ ile yazıya aktarılmıştır. Araştırma grubunu oluşturan katılımcılara ait özel bilgilerin gizliliğinin sağlanması nedeniyle katılımcıların isimlerine ve pilot uygulama kapsamında verilen dersin sadece belli başlı şehirlerde ve okullarda olması nedeniyle şehir ve okul isimlerine de yer verilmemiştir. Görüşme kaydının deşifresi esnasında araştırmaya katılan 11 veli; V_01, V_02 şeklinde devam eden bir kodlama sistemiyle isimlendirilmiştir. Araştırmada katılımcılar ile yaklaşık 35-50 dakika arasında bir görüşme yapılmıştır. Transkripsiyonu yapılan kayıtlara, katılımcı görüşlerini belirtmek ve araştırma bulgularının geçerliğini artırmak amacıyla doğrudan alıntılar yapmak suretiyle yer verilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler ortak özelliklere sahip bir sistem içinde bölümlere ayrılarak kategorileştirilmiştir. Böylece katılımcı görüşlerinden elde edilen veriler belirlenmiş kategoriler aracılığıyla analiz edilerek özetlenmiş ve yorumlanmıştır.²⁰ Bulguların yorumlanması aşamasında ise toplanan veriler arasında neden-sonuç ilişkisi kurularak verilere anlam kazandırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Araştırmada kullanılan kategorilerin oluşturulması aşamasında öncelikle teorik çerçeveden faydalanılarak bir yapı oluşturulmuş, sonrasında ise oluşturulan bu kategoriler deşifrelerin okunması esnasında verilerden ortaya çıkan yeni durumlarla birlikte değerlendirilerek teorik perspektif ışığında yeniden yapılandırılmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Araştırma bulgularına; aşağıda birbiriyle ilişkili farklı temalar altında tanımlanan kategoriler altında doğrudan katılımcı görüşlerinden elde edilerek yer verilmiştir. Literatür taraması sonucunda Baden Württemberg eyaletindeki okullarda verilen İslam din derslerinden hem öğretmenlerin hem de velilerin beklentilerini ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmadığından; araştırma bulgularını karşılaştırma imkanı kısıtlıdır.

2.1. Din-Devlet İlişkilerine İlişkin Görüşler

Dersin devlet ya da dini cemaatler tarafından verilmesi meselesi farklı anlayışlarda bir din eğitimini doğurabileceğinden; kamu okullarında verilen bu dersin kim tarafından, nasıl şekillendirilerek verilmesi gerektiği ile devlet eliyle pilot proje kapsamında yürütülen dersin mevcut durumuna yönelik önemli görülen sorular araştırmaya katılan velilere yöneltilmiştir.

Dersten Memnuniyet: Araştırmaya katılan velilerin tamamının dersten memnun oldukları görülmektedir. Katılımcılardan V_05, "Çok memnunum. Keşke diğer kızlarımın zamanında da öyle bir şey olsaydı. Güzel şeyler öğreniyor, derse zevkle gidiyor." (V_05, Kişisel Görüşme, 2018) şeklindeki görüşüyle kızının derse mutlu gittiğini dile getirmektedir. Katılımcılar; dersin, çocukları için oldukça verimli ve faydalı olduğunu, çocuklarının dini bilgilerine katkı sağladığını ve dinleri hakkında Almanca dilinde bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Bu açıdan dersin veliler tarafından oldukça memnuniyet verici bir gelişme olarak nitelendirildiğini, dersin beğenilen özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Müslümanların din eğitimi ihtiyacı, arayış ve taleplerinden kaynaklanan sebeplerle de dersin bu taleplerin karşılanmasında bir imkan olarak görüldüğünü düşünmek mümkündür.

İslam din dersi uygulamasının eksik tarafları hakkında katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_04, V_06, V_07, V_08, V_09, V_11) dersin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcı velilerden V_04 "Eksik gördüğüm nokta, fazla detaya girmiyorlar. Sure öğrenme olsun, namaz kılma olsun. Sadece genel anlamını öğretiyorlar." diyerek derste bilgilerin genel olarak verildiğini, bilgilerin detaylandırılmadığını ifade etmektedir. Katılımcılar, dersti detaylı ve kapsamlı bulmadığını (V_06), dersin az bilgi verdiğini (V_07), dersin yüzeysel olduğunu (V_08), dersin genel bilgiler verdiğini (V_11) ifade etmiştir. İslam dersinin eksik görülen yönlerine dair katılımcıların çoğunluğu, dersin yeterli hale gelebilmesi için kapsamlı ve içerikli işlenmesi gereken yönlerinin olduğunu

¹⁹ Thorsten Dresing - Thorsten Pehl, *Praxisbuch Interview, Transkription&Analyse Anleitungen und Regelsysteme für qualitativ Forschende* (Marburg: Eigenverlag, 5. Auflage, 2013), 17.

²⁰ Philip Mayring, *Einführung in die Qualitative Sozialforschung* (Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 2002), 114-120.

düşünmektedir. Katılımcıların bu düşüncelerinin temelinde, katılımcıların dersten daha fazla faydalanma ve çocuklarını din eğitimi noktasında daha nitelikli yetiştirebilme düşüncesinin yattığını söylemek mümkündür.

Devletin derse yapacağı katkılar noktasında sorulan soruya ise, katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_07, V_08, V_09, V_11), devletin derse teşvik etmesi yönünde çalışmalarda bulunması gerektiği yönünde beklentilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan V_02'nin görüşleri şöyledir: “Devlet Türk velilere dersin kötü olmadığını, neler yapıldığını bir toplantı vs. ile anlatabilirler. İnsanların neden oraya katılıp katılmadığını görmüyorlar. Ben derse gönderdiğimde ilk başta kötü anlamda etkiler diye bana tepki gelmişti. Birçok kişi göndermemişti. Ben iyi olmadığını görürsem o zaman tepki gösteririm demiştim.” Devletten beklentilerin; Müslüman öğrencilerin dersten daha fazla faydalanması ile daha fazla öğrencinin derse kazandırılması adına dersin bütün okullarda yaygınlaştırılması ve tanıtılması başta olmak üzere devletin derse teşvik edici ve yaygınlaştırıcı roller üstlenerek, dersin uzun vadede faydalı ve etkin olarak devam etmesi amacıyla velilerin istek ve beklentileri doğrultusunda geliştirici hedeflerle ilerletilmesi şeklinde olduğu görülmektedir.

Dersin Sorumluluğu: Dersin Alman Anayasasına uygun olarak nasıl verileceğini ilgilendiren dersin sorumluluğunun kime ait olması gerektiği noktasında, katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_04, V_05, V_06, V_10, V_11) dersin devlet tarafından devam etmesini isterken; aynı katılımcıların dini cemaatler aracılığıyla verilecek derse de mesafeli baktığı görülmektedir. Bu yönde görüş bildiren katılımcılardan V_01, cemaatlerin kutuplaşma tartışmalarından; V_04, dini cemaatlerin kendi dini zihniyetlerine çekme özelliklerinden; V_05, cemaatler hoşuna gitmediğinden, V_06, dini cemaatlerin misyonerlik çabalarından; V_10 dini cemaatlerin kendi taraflarına çekme çabalarından; V_11 ise dini cemaatlerin görüş ayrılıklarından bahsettiği görülmektedir. Katılımcılardan V_05'in “Ben bu şekilde memnunum. Çünkü çocuğum gerçekten bilgi aldığını görüyorum. Cemaatlere geçse hoşuma gitmez.” (V_05, Kişisel Görüşme, 2018) şeklindeki ifadesinde özetlendiği gibi; diğer katılımcıların da devlet sorumluluğunda verilen din dersinin verimli olduğu ve çocuklarının dersteki kazanımlarının da güzel olduğu yönündeki tecrübelerinden hareketle dini cemaatin sorumluluğunda bir derse şimdilik ihtiyaç duymadıklarını söylemek mümkündür. Katılımcı görüşlerinden hareketle; velilerin dini cemaatler hakkındaki bilgi ve tecrübelerinin, İslam dersinin sorumluluğunun kime ait olması gerektiği noktasındaki yaklaşımlarını etkilediği söylenebilir. Bu nedenle katılımcıların çoğunluğunun dersin devlet sorumluluğunda devam etmesinden yana olduğu görülmektedir.

İslam din dersinin sorumluluğu noktasında katılımcılardan 2'sinin görüşleri şu yöndedir: “Devlet verdirirken yeterliliklerini nasıl belirleyecek? Dini cemaatlerin vermesi taraftarıyım ama İslam dinine, ülkemize yakın olmalı. Dini cemaatlerin de ortak bir kültür komisyonu tarafından belirlenerek, devlet tarafından denetlenerek verilmesi taraftarıyım.” (V_03, Kişisel Görüşme, 2018) Katılımcılar devlet sorumluluğunda verilecek dersle, öğretmen yeterliliklerinin belirlenmesi, alana uygunlukları noktasındaki endişesini dile getirmektedir. V_03 ve V_09'un, devletin de dini cemaatlerin de tek başına yeterli olmayacağını, her iki tarafın uzlaşması ile derslerin devam etmesi gerektiğini ifade ettiği görülmektedir.

Diğer taraftan dersin devlet eliyle devam ettirilmesinde sorun görmeyen bir katılımcı da (V_02), “Dini cemaat sorumluluğu olsa belki daha iyi bilgili olur. Aslında o konuda alanda okumuş biri olsa da yeterli olur. Tabii ki devlet tarafından olabilir ama dinde yaşayan biri olması gerekiyor.” (V_02, Kişisel Görüşme, 2018) şeklindeki görüşüyle bir taraftan İslam dersinin devlet eliyle devam etmesine olumlu bakarken; diğer taraftan da dini cemaatlerin bu konuda daha bilgili olabileceği yönünü ifade etmektedir. Bunun yanında katılımcı, dini cemaate gerek duymadan alandaki uzmanların da ders için yeterli olacağı yönündedir. Katılımcının, dersin kim tarafından verildiğinden ziyade derse verecek öğretmenlerin alanında ehil ve dindar kişilerden seçilmesinin önemine işaret ettiği görülmektedir.

Katılımcılardan ikisi ise, dersin sorumluluğunun dini cemaatlere geçmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcılara göre ders dini kuruluşlar tarafından verilmelidir. Katılımcılar, İslam derse noktasında dini cemaatleri devlete kıyasla daha bilgili ve alanda daha yetkin bulmaktadırlar.

Özgür bir süreç olarak tanımlanan din derse bütün öğrenciler için bir eğitim fırsatı olarak görülmektedir. Schwillus din dersinin tek bir elden verilebilmesi için mutlaka dini bir cemaat tarafından verilmesi gerektiğini belirtmektedir.²¹ Diğer taraftan İslam din dersinin sorumluluğu noktasındaki durumu Müslümanlar açısından değerlendiren Muhagheghi, hem İslam din eğitimine yönelik yasal çerçeve hem dini cemaatlerin mevcut yapısının aileleri yasal açıdan güçsüz ve savunmasız bıraktığını belirtmektedir. Her ne kadar din derslerinin sorumluluğu noktasında belirsizlikler söz konusu olsa da Muhagheghi, dersin bizzat aileler tarafından

²¹ Harald Schwillus, *Religionsunterricht im Dialog* (Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2004), 205.

desteklenilmesinin ve savunulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir.²² Katılımcı velilerin, Muhagheghi'nin de belirttiği gibi, dersin mevcut haliyle devlet tarafından verilmesini desteklediklerini, savunduklarını ve yine dersin devletin kontrolünde devam etmesini istediklerini söylemek mümkündür. Hem dini cemaatlerin mevcut durumu hem de devlet eliyle verilen dersin mevcut veriminin; katılımcıların din derslerinin sorumluluğunu mevcut şekliyle savunmaktan yana görüşler bildirmelerine sebep olduğunu düşündürmektedir. Muhagheghi'nin de dikkat çektiği durum üzere; katılımcı velilerin, devlet sorumluluğunda bir din dersinin yanında daha güçlü durduğu anlaşılmaktadır. Buradan velilerin dini cemaatlerin hem dini anlayış biçimleri hem kendi aralarında anlaşamamaları hem de çatı kuruluş olarak organize sorunlarından kaynaklanan durumlar nedeniyle yıllar sonra henüz yeni kavuşulan İslam din dersinin heyecanı ile devlet sorumluluğunda tek elden bir İslam dersinden yana oldukları sonucuna ulaşmak mümkündür. Schwillus'un, dersin tek elden verilmesi gerektiğine yönelik ifadesinden hareketle katılımcı görüşlerinden, tek elden bir ders imkanından söz edilemeyeşinden kaynaklanan sebeplerle devletin anlaşmazlıkları dengeleyici ve minimize edici bir unsur olarak görülme özelliğinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Bu nedenle katılımcı yaklaşımlarının dini cemaat ve devletin kesin ayırımına, iş birliği yapmaması gerektiğine yönelik yaklaşımlardan ziyade; dersin tek elden yürütülebilmesine yönelik devlet otoritesinin bir araç ve imkan olarak görülmesinden yana yaklaşımlar olduğu anlaşılmaktadır.

Okul Dışında Dini Eğitim: Okulların, dini eğitimin merkezi olarak görülüp görülemeyeceğini tespit etmek amacıyla sorulan soruya katılımcıların tamamı, çocuklarının okul dışında bir dini eğitim alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların İslam din dersi dışında bir dini eğitime ihtiyaç duyma sebeplerini; okulda Kur'an-ı Kerim'in okuyuşuna yer verilmemesinin yanı sıra okula kıyasla okul dışında daha fazla dini eğitim aldıkları şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Okul dışında dini eğitimi gerekli gören bazı görüşler incelendiğinde; katılımcılardan V_01 çocuğunu camiye gönderdiğini ve dini eğitim açısından camiyi bir destek olarak gördüğünü ifade etmektedir. V_01'e göre camide Kur'an, kısa sureler ile ilmihal bilgileri verilmektedir. Bu sebeple öğrencinin camide dini eğitimini alması daha uygundur. Katılımcılardan V_02, çocuğunun Kur'an öğrenmesi gerektiğini, çocuğunun dini gelişimi açısından camiyi tamamlayıcı bir merkez olarak gördüğünü; V_03, okulda verilen dersin dinin temel bilgilerine yönelik olduğunu düşünmektedir. Katılımcı Kur'an öğretimi ve dini bilgilerin yeterliliği açısından İslam din dersini yeterli görmemektedir.

Camiler; Kur'an öğretimi, sure ve dua ezberi ile birlikte hem ahlak eğitimi hem de ibadet eğitiminin yoğun yapıldığı merkezler olarak veliler tarafından tanımlanmakta ve bu yönleriyle tercih edilmektedir. Bu durum çocukların, velilerin dini ilgi ve ihtiyacı doğrultusunda esas dini eğitimlerini camide alabileceklerini göstermektedir. Bunun yanında okullarda verilen İslam din dersinin veliler tarafından dini eğitimin alternatifi değil; tamamlayıcısı olarak görüldüğü söylenebilir.

Ceylan, çocukların, aileleri tarafından camiye gönderilme sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır:²³

- a) Ailelerin dini bilgi düzeylerinin düşüklüğü
- b) Camilerde verilen ders içeriklerinin (Kur'an okuma, ezber, ibadetler) ailelerin geleneksel eğitim anlayışlarına uygunluğu
- c) Camilerin muhafazakar İslam anlayışı
- d) Dini-kültürel ve milli kimliği koruma
- e) Geleneksel eğitim metotları
- f) Ailelerin dini eğitim verme görevi ve inançlı bireyler yetiştirme hedefleri

Ceylan'ın, çocukların camiye gönderilme sebeplerinde de dile getirdiği üzere, katılımcıların çocuklarına okul dışında bir dini eğitim aldırılmalarındaki önemli etkenlerin başında, camilerde verilen ders içeriklerinin Kur'an okuma, ezber, ibadetler, ilmihal bilgileri yönüyle ailelerin geleneksel eğitim anlayışlarına uygun olduğu söylenebilir. Dolayısıyla okullarda verilen İslam dersinin, Müslümanların dini eğitim imkanı olarak katılımcılar açısından önemli fakat program ve içerik yapısı itibarıyla dini ihtiyaç ve taleplere istenilen düzeyde cevap verememesi açısından yetersiz olduğu söylenebilir.

²² Hamideh Mohagheghi, "Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime", *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Bochsinger, Mathias Rohe, Hansjörg Schmid (Hg.) (Berlin: Lit Verlag, 2010), 225.

²³ Rauf Ceylan, "Zur Bedeutung des Analysierens und Reflektierens", *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.) (Göttingen: V&R unipress, 2010), 251.

2.2. Metodolojik ve Didaktik Temellere İlişkin Görüşler

İslam din dersinin veli beklentilerine uygun metodolojik ve didaktik temellerine ilişkin katılımcı görüşlerine aşağıda uygun kategoriler altında yer verilmektedir.

Dersin Amacı: Velilerin çocuklarını derse hangi amaçlarla gönderdiklerini tespit etmek amacıyla katılımcılara yöneltilen soruya, araştırmaya katılanların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_07, V_08, V_09, V_11) çocuklarının dinini öğrenmesi (V_05: “Dinini öğrenmesi için, Müslümanlığın ne kadar güzel bir din olduğunu öğrenmesi için. Kendisini bir Müslüman gibi yaşaması gerektiğini bilmesi için.” (V_05, Kişisel Görüşme, 2018)), inancını öğrenmesi, dininin farkına varması, Müslüman olduğunu anlaması, dini vazifelerinin olduğunu bilmesi, İslam'ın iyi bir din olduğunu anlaması, Müslüman yaşantısının anlatılması, dinin, inancın yaşama uygulanması (V_08: “Öncelikle dinini çok daha iyi öğrenebilmesi, dinini daha iyi kavrayabilmesi, daha düzgün yaşayabilmesi, daha fazla sevebilmesi için.”) şeklinde ifadeler kullandığı görülmektedir. İfade edilen görüşler ışığında çocukların derse gönderilme amaçlarının; İslam dini hakkında bilgi edinmelerini sağlamak ile İslam'ın, Müslümanlığın ve inançlarının gereğini bilmelerini ve uygulamalarını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçların yanında İslam'ın Almanca dilinde ifadesine yardımcı olması açısından da derse gönderenlerin (V_02, V_03, V_04, V_10) olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_04, “Almanca olunca daha kolay oluyor öğrenmek.” (V_04, Kişisel Görüşme, 2018) yönündeki görüşüyle dinin Almanca dilinde anlaşılmasının önemine değinmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle; velilerin çocuklarını İslam dersine dinini tanıması, anlaması, sevmesi, öğrenmesi ve yaşamına aktarabilmesi amacıyla gönderdikleri görülmektedir. Bu yönüyle velilerin, dinini bilen ve yaşayan dindar bireyler yetiştirmek istediklerini söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında; İslam dersinin, çocukların dinini öğrenebilmesi, dini sorumluluk kazandırması ve yaşamını dinine göre şekillendirebilmesine katkı sağlaması amacıyla dini gelişimde etkili yeni bir imkan olarak görüldüğü söylenebilir.

Dersin Öğrenci Üzerindeki Etkisi: “İslam din dersinin çocuğunuz üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soruya katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) dersin olumlu bir etkisinin olduğundan bahsetmişlerdir. Velilerin çoğunluğu, çocuklarının bilgilerinin arttığını ve derste öğrendikleri bilgileri gelip kendileriyle heyecanla paylaştıklarını gözlemlendiklerini dile getirmişlerdir. Veliler, çocuklarının derste işledikleri konuları ailelerine istekli ve heyecanlı anlattıklarını belirtmektedirler. V_03'ün görüşü şöyledir: “Camiye de gidiyor ama camideki geri dönüşümleri fazla olmuyor. Peygamber hayatı gibi bir konu Almanca anlatıldığında eve geldiğinde hevesli şekilde gelip anlattığını ya da yapmış olduğu etkinliği gösterdiğini farkedebiliyorum.” (V_03, Kişisel Görüşme, 2018). Dersin öğrenciler üzerindeki etkisine Almanca dili açısından da değinen bazı katılımcıların (V_01, V_3, V_04, V_09, V_10, V_11) dersin Almanca dilinde öğrencilere ifade kabiliyeti kazandırması açısından da bir etkisi olduğuna dikkat çekmektedirler. Veli görüşlerinden hareketle; İslam din dersinin, öğrencileri dinini anlatmaya, paylaşmaya, öğrenmeye ve uygulamaya motive ve teşvik edici yönde olumlu etkiler bıraktığını, dersin, öğrencilerin dini bilgi ve inançlarına yönelik daha bilinçli olmasına imkan sağladığı, öğrencilerin dini ilgi ve duyarlılıklarını artırdığı yönünde etkiler gösterdiğini söylemek mümkündür. Ders, çocukları konuşmaya ve öğrendiklerini çevresi ile paylaşmaya teşvik ettiğinden; dersin aynı zamanda çocukları canlandırıcı, rahatlatıcı ve teskin edici etkiler gösterdiğini görmek de mümkündür. Öğrencilerin dersi paylaşma, ders hakkında konuşma isteklerinin ve heyecanlarının sebebini, dersin Almanca dilinde anlatılmasından dolayı öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılmasına ve dersin ilgi çekici yöntemlerle işlenmesine bağlamak mümkündür. Yölek-Cantay'a (2010) göre çeşitli dinlere ve seküler görüşlere sahip çoğulcu bir toplum modelinde inanç temelleri dine ait sağlam bilgilerle oluşmaktadır. Bu bilgiler bireye dil, ifade ve iletişim yeteneği kazandırmaktadır.²⁴ Yölek-Cantay'ın dini eğitimin kazandırdıkları üzerine yaptığı analizinde; dini bilgilerin dil, ifade ve iletişim yeteneği ile diyalog yetkinliği kazandırması yönündeki ifadelerinin araştırma bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Bu tespitler ışığında; dersin öğrencilerde bir farkındalık oluşturması nedeniyle öğrencilerin kendilerini ve dinlerini daha iyi ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Güner de, okullarda İslam din dersinin verilmesinde kimlik ve öz güven gelişimini dersin önemli amaçları arasında sayarak dersin diğer dersler gibi normal bir okul dersi olarak kabul görmesi sonucunda öğrencilerin görüşlerini daha iyi ifade edebildiğini ve soyut kelimelerin öğrenciler tarafından kullanılabilirliğini belirtmektedir. Güner'e göre öğrenciler din dersi ile aynı zamanda Almancalarını da geliştirme imkanı bulmaktadır.²⁵ Güner'in hem öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade etmesi açısından hem de Almancalarının gelişmesi açısından dersin öğrenciler üzerindeki olumlu etkisine ilişkin görüşlerinin de araştırma bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir.

²⁴ Hasiybe Yölek-Cantay, *Islamische Bildung im säkularen Staat* (Marburg: Tectum Verlag, 2010), 126.

²⁵ Orhan Güner, “Der Schulversuch Islamischer Religionsunterricht”, *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.) (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 460.

İman-İbadet-Ahlak Öğrenme Alanlarının Önemi: İslam din dersinde hangi konu alanlarının öncelikli gelmesi gerektiğinin tespitine ilişkin sorulan soruda, katılımcılardan V_05 bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmiştir: “İman benim için ilk sırada. İkinci İbadet. İmanlı olursa diğer ikisi kendiliğinden gelir.” (V_05, Kişisel Görüşme, 2018). V_11 de “İman, ibadet, ahlak. İmanlı olurlarsa namazlarını kılarlar, oruçlarını tutarlar. Ahlak da gelir sonrasında.” (V_11, Kişisel Görüşme, 2018) şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_05, V_08, V_09, V_10, V_11) iman konu alanını ilk sıraya koymaktadır. Katılımcıların; iman-inanç ağırlıklı verilecek eğitimin, ibadet ve ahlak noktasındaki alanı tamamlayabileceğine, öğrencilerin inanç eğitimi ile ibadetlerini yerine getiren ve ahlaki sorumluluklarını bilen bireyler olabileceğine ve bu yönde yetiştirilmesinin dini pratik ve ahlaki sorumlulukları yerine getirme noktasında daha teşvik edici olabileceğine vurgu yaptıklarını söylemek mümkündür. Bir kısım katılımcı veliye göre ise (V_03, V_04, V_06, V_07) çocukların ahlaki gelişimleri açısından daha fazla ahlaki eğitime ihtiyacı vardır ve bu nedenle ders öncelikle öğrencilere ahlaki davranışlar kazandırmaya yönelik katkılar sağlamalıdır. Katılımcılardan V_03; ahlaka dair konuların ilk sırada yer alması gerektiğini ifade ederken buna gerekçe olarak resmi kurumların ahlak eğitimi vermelerinin çocuklar üzerinde daha etkili olabileceğini dile getirmektedir. Katılımcıların konu alanlarına ilişkin yaptığı sıralamada ibadet konu alanının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_04, V_05, V_08, V_10, V_11) ibadet konu alanını ikinci sırada ağırlıklı verilmesi gerektiği ifade etmişlerdir. Bir katılımcı (V_02) haricinde ibadet konu alanını ilk sıraya koyan başka katılımcı olmamıştır. Katılımcılara göre dersin öncelikle öğrencileri inançlı bireyler olmaları yönünde eğitmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Katılımcıların imandan sonra ikinci odaklandıkları noktanın ise ibadet konu alanı olduğu görülmektedir. Katılımcılar iman ve ibadet ilişkisini öne çıkararak inanç ve ibadet bütünlüğünün sağlanması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Burada Muhagheghi'nin Almanya'da Müslüman ailelerde geleneksel din eğitimi anlayışı hakimiyetine ilişkin tespitleri söz konusu edildiğinde Muhagheghi, Müslümanların din eğitimi anlayışlarının; Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme, namaz, oruç gibi ibadetlerin eğitimine yönelik olduğunu dile getirmektedir.²⁶ İslam din dersine giden öğrenci sayısının her geçen gün artması Müslümanların mevcut İslam din dersi içerik ve hedefleriyle barışık olduklarını göstermektedir. Burada ders içeriğinin iman-ibadet-ahlak üçgeninde dinin benimsetilmesine ve yaşatılmasına yönelik şekillendirilerek veli ihtiyaç ve beklentilerine daha iyi cevap verecek şekilde geliştirilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Hristiyanlık, Yahudilik ve Diğer Dinler: İslam din dersinde Hristiyanlık ve Yahudilik hakkındaki bilgilere yer verilip verilmemesi gerektiği hakkındaki soruya katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_06, V_07, V_08, V_10, V_11) derste bu tür bilgilere yer verilebilir yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcılardan V_04'ün “Hristiyanlık, Yahudilik dinleri hakkındaki bilgilendirmeler beni rahatsız etmez. Çünkü öğrenciler ki kendilerini ifade edebilsinler ve karşılaştırmayı yapabilsinler.” (V_04, Kişisel Görüşme, 2018) görüşünde ifade ettiği gibi; diğer dinlere ait bilgilerin verilmesini İslam dini ile diğer dinlerin karşılaştırılması açısından önemli bulmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun diğer dinler hakkındaki bilgilendirmeyi içinde yaşanan ortamın doğal bir sonucu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Katılımcılardan V_08 düşüncesini şu şekilde dile getirirken, “O konular beni rahatsız etmez. Çocuklar her şeyi bilsin ve doğruyu yanlışı ona göre seçsin. Yargılamadan önce bilmek gerekir her zaman.” (V_08, Kişisel Görüşme, 2018); V_11 de konuya ilişkin düşüncesini “Almanya'da yaşıyoruz sonuçta. Kiminle yaşadığımızı bilmemiz için bilgi verilebilir.” (V_11, Kişisel Görüşme, 2018) şeklinde dile getirmiştir. Katılımcıların çoğunluğu, her ne kadar diğer dinlere ait bilgiler öğretilbilir şeklinde görüş bildirmişlerse de bu bilgilerin derste yer alabilmesini; katılımcılardan V_01 yüzeysel olması, V_03 çocukların aklını karıştırmayacak şekilde olması, V_06 inandırma amacı güdülmeden sadece bilgilendirecek ölçüde düzenlenmesi şartına bağlarken; V_05 ise çocukların bu tür bilgilerle daha ileri yaşlarda karşılaştırılması gerektiğini; V_09 ise diğer dinlere ait bilgilerin yanlış bilgilerden oluşması ihtimaline karşı ders müfredatının İslam dini temsilcileri tarafından düzenlenmesinin diğer dinler hakkındaki bilgilerin verilmesi açısından daha sağlıklı ve güvenilir olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların derste diğer dinler hakkında bilgilerin verilmesine, içinde bulunulan ortamın çoğulcu yapısı gereği farklı dini anlayış biçimlerine bilgilendirme, saygı ve tolerans çerçevesinde baktıkları sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ders Kitapları: İslam din dersi ders kitaplarının katılımcı veliler tarafından incelenip incelenmediği ile ilgili soruya katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_06, V_09, V_10, V_11), çocuklarının ders fotokopilerinin veya deftere yazdırma yoluyla ders notlarından oluşan bir dosyalarının olduğunu ve bu dosyaları inceleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan V_02 çocuğunun ders kitabını yüzeysel olarak incelediğini, içerisinde olumsuz unsurlarla karşılaşmadığını belirtmiştir. V_06 ise kitabı incelediğini, kitabın resimler noktasında göze çarpan unsurları olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıya göre Peygamberimiz belirsiz şekilde de olsa resmedilemez. Katılımcılardan 3'ü çeşitli nedenlerle ders kitaplarını inceleyemediklerini ifade etmişlerdir. Ders kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği noktasında bazı katılımcılar (V_01, V_02, V_09, V_11) devlet ile dini cemaatlerin din eğitiminde uzman Müslümanlarla ortaklaşa hazırlanması gerektiğinden yana görüşlere sahiptir. Katılımcılardan

²⁶ Muhagheghi, “Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime”, 224.

V_09'un "Kitapların hazırlanması sadece Alman devletine bırakılabilecek bir şey değil. Cemaatlerle ortaklaşa bir komisyon oluşturulup ortak bir müfredat, ortak bir kitap hazırlanması çok daha doğru olacaktır." (V_09, Kişisel Görüşme, 2018) şeklindeki görüşünde özetlendiği gibi veli görüşlerinin ders kitaplarının devlet, dini cemaatler beraberliğinde ortaklaşa hazırlanması gerektiği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların 4'ünün (V_03, V_04, V_08, V_10) ders kitaplarının dini cemaatler tarafından hazırlanması gerektiği yönünde görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_10 görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Kitapları bitarafa çekmediği sürece dini cemaatler yapabilir." (V_10, Kişisel Görüşme, 2018). Katılımcıların 2'sinin (V_06, V_07), ders kitaplarının devlet tarafından hazırlanması gerektiğine ilişkin düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. İslam din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği noktasında katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_04, V_06, V_07, V_09, V_11) dini cemaatleri için içine dahil etmek isteyen görüşlerden yana olduğu görülmektedir. Ders kitaplarının hazırlanması hususundaki ağırlıklı görüşlerin din eğitiminde uzman iş ehli Müslümanlardan yana olduğu anlaşılmaktadır. Kitapların hazırlanmasında dini cemaatler öncelikli tercih diyenlerin devlet tarafından hazırlanmasına da olumlu baktıkları görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, ders kitaplarının; velilerin istediği yöndeki dini eğitim anlayışı ve içeriğiyle örtüşmesi, Müslüman toplumun hassasiyetlerini dikkate alarak ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermesi halinde; bu durumun ders kitaplarını hazırlayanlar ile veliler arasında kurulacak pozitif bir iletişimde önemli rol oynayacağını söylemek mümkündür. Katılımcıların devlet ile dini cemaatlerin iş birliğinden yana yaklaşım göstermelerinin temelinde, din eğitiminin kamu okullarında verilmesinde ve yürütülmesinde devletin ağırlığı ve desteği ile dini cemaatlerin alanda daha ehil görülmelerinin etken olduğu söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler: İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim ve dini bilgileri yeterli bulup bulmadıklarına dair katılımcı velilerin tamamı derste Kur'an-ı Kerim eğitiminin yetersiz olduğunu ifade ederken, katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_03, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) dini bilgilerin ilkökul seviyesi için yeterli olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. V_05 bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: "Kur'an ile ilgili bilgi verilmedi. Kur'an harfleri öğrenilse hoşuma giderdi. Bazen sureleri öğreniyorlar, birkaç sureyi ezberledi. Küçük duaları, sureleri ezberledi. Dini bilgiler yeterli, güzel memnunuz. Hepsini öğrendi. Oruç neden tutulur, Ramazan Bayramı neden olur vs. öyle şeyler öğrendi." (V_05, Kişisel Görüşme, 2018). Katılımcıların çoğunluğu, Tablo 1'de görüldüğü üzere çocuklarına camilerde Kur'an-ı Kerim eğitimi aldırılmaktadır. Katılımcı görüşlerine bakıldığında, çocuklarının hafta sonu camiye gitme nedenini öğrencilerin Kur'an-ı Kerim öğrenme ihtiyacını karşılamaya yönelik okulda bir eğitim verilmemesi şeklinde olduğu görülmektedir. Bir katılımcı (V_01) okulda Kur'an eğitimi yapıldığı takdirde çocuğunu hafta sonu eğitimi ile de yormak istemediğini ifade etmiştir. Katılımcıların görüşlerinden hareketle; dini bilgilerin daha yeterli verildiğini fakat katılımcıların derse ilişkin genel görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında dini bilgilerin de detaylandırılmaya ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Okullarda Kur'an-ı Kerim'in okunmasına yönelik bir eğitim camilerdeki şekliyle verilmemektedir. Almanya'daki Müslüman ailelerin, çocuklarına daha ilköğretim çağında Kur'an eğitimi aldırarak üzere hafta sonu camilere gönderdikleri göz önünde bulundurulduğunda; katılımcıların din eğitimi ihtiyaç ve taleplerinin cami eksenli Kur'an öğretimi odaklı olduğunu söylemek mümkündür.

Cami ve Okul Kıyaslamasında Ders İçerikleri: Dini cemaatlerde yürütülen din eğitimi faaliyetleri ile okuldaki İslam din dersinin veli perspektifinden değerlendirilmesine ilişkin katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_03, V_04, V_06, V_07, V_08, V_09, V_10, V_11) İslam dersine kıyasla camilerdeki din eğitimine daha yoğun ilgi duydukları görülmektedir. Katılımcılardan V_02 "Okulda Almanca dilinde olmasından dolayı çocukların biraz daha hızlı kaptığını farkettim. Camideki şu an daha faydalı. Anladıkları halde cami bende daha ağır basıyor. Çünkü orada namaz kılınıyor, abdest alıyorlar, Kur'an-ı hatmetmeye çalışıyorlar." (V_02, Kişisel Görüşme, 2018) şeklinde düşüncesini ifade ederken; V_08 de "Okul dışında gördükleri din dersi daha faydalı. Çünkü hem bilgi hem pratik yapıyorlar. Kur'an, tecvid, ilmihal bunların hiçbiri okulda yok." (V_08, Kişisel Görüşme, 2018) şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun hem okulda verilen din dersini hem de cami merkezli din eğitimi önemseydiği anlaşılmaktadır. Ancak camilerde verilen din eğitiminin, katılımcıların tarafından Kur'an-ı Kerim, sure, dua, ibadet uygulamalarının yer aldığı namaz, abdest gibi pratik ağırlıklı bir dini eğitim olduğundan daha çok önemsenerek tercih edildiği görülmektedir. Bu durum camilerde verilen eğitiminin; katılımcıların din eğitimi ihtiyaç ve anlayışlarıyla daha çok örtüştüğünü göstermektedir. Muhagheghi'ye göre Almanya'da Müslüman ailelerde geleneksel din eğitimi anlayışı hakimdir. Aileler çocuklarının iyi alışkanlıklar edinmesini, örnek davranışları benimseyerek hayatlarına geçirmelerini istemektedir. Müslümanların göç ettikleri ülkedeki hakim olan din eğitimi anlayışında inancın ön plana çıkarılmasından ziyade Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme, namaz, oruç gibi ibadetlerin eğitimi üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında iyi ve ahlaki davranış modellerinin aktarımı Kur'an ve sünnetin rehberliğinde gerçekleştirilmektedir. Almanya'da yaşayan Müslüman ailelerin din eğitiminden beklentileri sürekli olarak tam da burada

bahsedilen ekseninde dile getirilmektedir.²⁷ Muhagheghi'nin görüşleri de dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında; katılımcı velilerin, dini eğitim ve öğretim ihtiyacının giderilmesine yönelik camileri esas kurumlar olarak gördüğü söylenebilir. Turan'a göre toplumda yaşanan ahlaki yozlaşmaların minimize edilebilmesi için yalnızca örgün eğitim kurumlarında verilen din dersinin yeterli görülmesi beklenmemelidir. Turan, toplumsal yapı içerisinde geleneksel ahlaki norm ve değerlerin korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması için sosyal bir yapının tesis edilmesinin öneminden bahseder. Bu sosyal yapı, bilginin duygu ve davranışa dönüşmesi açısından önemlidir. Ahlak eğitiminde bilgi boyutundaki sorumluluğu okullar üstlenirken, bilginin davranışa dönüşmesini sağlayacak kurumlar olarak başta aile ve toplum gelmektedir. Burada toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda faaliyetler yürüten, toplumun huzur ve ferahına katkı sağlayıcı roller üstlenen sivil toplum kuruluşları, bilginin davranışa dönüştüğü kurumlar olarak önem arz etmektedir. Turan'ın toplumun sorunlarının çözümüne yönelik dile getirdiği bu sosyal yapılardan hareketle, camilerin de Müslüman toplumun sorunlarına çözüm üretme ve dini eğitimlerine katkı sunma açısından öneminden bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda, katılımcılar dini eğitimin hem uygulama alanı bulması, hem bilginin davranışa dönüşmesi hem de Müslümanların ahlak anlayışının varlığını koruyabilmesi açısından camileri istek ve beklentilerine uygun gördükleri düşünülebilir.²⁸ Aşıkoğlu'nun Almanya'daki okullarda İslam din dersleri üzerine yaptığı bir araştırmasında; velilerin, çocuklarını cami kurslarına gönderme sebeplerini, çocuklarının Kur'an okuma ve ibadetlerini öğrenme beklentilerine dayandırarak açıklamaktadır. Dolayısıyla velilerin öncelikli eğitim içeriklerinin bu iki alanı kapsadığını söylemek doğru olacaktır.²⁹ Yine Uçar'ın tespitine göre bilimsel yönden kabul gören ve hedef kitleye uygun bir din pedagojisi geliştirilirse; İslam'ın temel kaynakları, geleneksel eğitim, dini sosyalleşme süreçleri ve eğitim araştırmaları dikkate alınarak geliştirilmelidir. Uçar'a göre Müslümanlar İslam din dersinden dini bilgilerin ve pratiğinin aktarılmasını, Kur'an'ın okunmasını, Kur'an surelerinin ezberlenmesini ve temel ahlaki bilgilerin verilmesini beklemektedirler.³⁰ Katılımcıların çoğunluğunun, çocuklarını camiye gönderdikleri (Tablo 1) dikkate alındığında, velilerin klasik din eğitimini merkeze alan bir anlayışa sahip oldukları, dinin pratiklerine ve Kur'an öğretimine önem verdikleri görülmektedir.

Farklı Mezheplerden Öğrencilerle Ders İmkanı: Araştırmaya katılan velilerin tamamı, okullarda verilen İslam din dersinin mezheplere göre ayrılarak verilmesine gerek duymamaktadır. Katılımcılardan V_08'in görüşü şöyledir: "Mezhep ayrımı yapılmamalı, ayrı ayrı dersler görülmemeli. Hep birlikte mezhepler teker teker öğretilmeli. Mezhepler göz ardı da edilmemeli." (V_08, Kişisel Görüşme, 2018). Bilgin, Almanya örneği üzerinden mezhepler üstü din öğretimini çoğulcu model ve birleştirici model olmak üzere iki şekilde anlaşılabilir olarak uygulandığını belirtmektedir. Çoğulcu modele göre derste; her mezhep, din, dünya görüşü ile ahlak anlayışı öğretim konusu olmalıdır. Birleştirici modelde ise derste, dinin özüne yer verilerek mezheplerle ilgili ayrıntılara girilmemelidir.³¹ Bilgin'in din eğitime yönelik yaklaşımları çerçesindeki tanımlamalarından hareketle; katılımcı velilerin daha çok dinin özüne yer veren birleştirici modelden yana görüşlere sahip olduğu söylenebilir. Katılımcı görüşlerinden hareketle; İslam dersinin, mezhep merkezli olmadan, bütün öğrencileri kapsayacak ve temsil edecek şekilde verilmesi gerektiği, henüz ilköğretim seviyesindeki öğrencilere mezhep ayrımına giderek ders vermenin bir gereklilik olmadığı, iman-ibadet-ahlak konu alanlarının mezhebi bir yoruma bağlı kalmadan ve bir mezhebi görüşü dayatmadan da dersin, temel dini ilke ve esaslar dahilinde birleştirici unsurlar gözetilerek verilebileceği anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmede, velilerin mezhepleri tamamen gözardı ettiği de anlaşılmamalıdır. Katılımcıların çocuklarını dini cemaatlerin dini eğitim kurumlarına gönderdikleri göz önünde bulundurulduğunda, mezhebi yorum ve anlayışlar doğrultusunda yetiştirilme imkanının, dini cemaatlerin eğitim kurumlarında verildiğini söylemek mümkündür.

Öğretmenin Rolü: Dersin işleniş sürecinde öğretmenin rolü ve yaklaşımlarına yönelik görüşleri iki grup altında sınıflandırmak mümkündür. Öncelikle katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_04, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) derste ne öğretilmesi gerektiğine ilişkin dersin içeriğine yönelik öğretmen rolüyle alakalı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar, bilginin hem aktarıcısı hem doğru aktarıcısı olarak öğretmeni görmektedirler. Velilerden V_02 "Konuyu saptırmamaya dikkat etsin. Bizim düşündüğümüz Müslümanlık nasıl anlatılıyorsa öyle anlatılsın." (V_02, Kişisel Görüşme, 2018) şeklinde görüşünü

²⁷ Muhagheghi, "Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime", 224.

²⁸ İbrahim Turan, "Değişen Toplumda Değerler Krizi ve Ahlak Eğitiminin Rolü", *Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi*, Bayramalı Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık (eds.), (Rize: Güneysu İlim Yayınları, 2019), 39.

²⁹ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Federal Almanya'da İslam Din Eğitimi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4/2 (Nisan 1990), 128.

³⁰ Bülent Uçar, "Prinzipien einer Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.) (Frankfurt: Peter Lang GmbH, 2011), 122.

³¹ Tuğrul Yürük, "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Din Dersleri", *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan ve Remziye Ege (ed.) (Ankara: Grafiker, 2012), 127-128.

ifade etmiştir. Katılımcı görüşlerinden, öğretmenin öğrencilere doğru bilgiler vererek dini doğru biçimde aktaran ve buna rehberlik eden bir rol üstlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Katılımcı görüşlerinin, yoğunlaştıkları diğer noktanın ise ders içeriğinin aktarım biçimine yönelik öğretmen rolleri olduğu görülmektedir. Burada bazı katılımcılar (V_01, V_03, V_05, V_06, V_08, V_10, V_11) öğretmenin sevgisiyle, oyun veya çeşitli ders sunum yöntemleri ile dersi öğrencilere çekici kılacak roller üstlenmesi gerektiğini dile getirmektedirler. V_08 düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “Çocukların dersi severek dinlemelerine sevk etmesini onların ilgisini çekebilecek şekilde yakalamasını, oynayarak, onların anlayabileceği şekilde anlatmasını isterim.” (V_08, Kişisel Görüşme, 2018). Katılımcı görüşlerinden, öğretmenlerin dersi ilgi çekici hale getirerek, dersi dolayısıyla İslam'ı sevdirmeleri, öğrencileri güdüleyerek onlarda öğrenme isteği uyandıracak çeşitli metotlarla dersi işlemeleri gerektiğini anlamak mümkündür.

Ders Etkinlikleri: İslam din dersinde kazandırılması istenen hedeflerin ders içi ve ders dışı etkinliklerle desteklenmesi ve bu tür etkinliklerde velilerin rolüne ilişkin soruya katılımcıların çoğunluğu tarafından (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_09, V_11); İslam'ın 5 şartı, namaz, abdest, Ramazan ve Kurban Bayramı konularına yönelik çizim, boyama, kart oluşturma, seccade veya tesbih yapma gibi el işi etkinlikleri ile ilahi korosu oluşturma, kompozisyon yazımı gibi örnek gösterilen çeşitli sınıf içi etkinliklerinin yanında; yine katılımcıların bazıları (V_02, V_03, V_04, V_09, V_10, V_11) tarafından sınıf dışı etkinliği olarak cami ziyaretlerinin yapıldığı memnuniyetle ifade edilmiştir. Soruya ilişkin V_03'ün görüşü şöyledir: “Kandil, bayram kartları vs. yaptırılarak aileler ile paylaşılabiliyor. İlahiler, cami ziyaretleri, diğer din dersi sınıfını ziyaret etme oluyor. Namazlık, tesbih vs. okula götürülerek namaz kılmanın şekli gösteriliyor. Toplantılarda bu etkinlikler bize slayt olarak sunuluyor. Cami ziyareti, Hristiyan din dersinin görüldüğü sınıfların ziyaret edilmesi gibi şeylerin arttırılması güzel olur.” (V_03, Kişisel Görüşme, 2018). Ders etkinlik beklentilerine yönelik katılımcıların çoğunluğunun, cami ziyaretleri (V_01, V_02, V_03, V_04, V_09, V_10, V_11) ile dini bayramlara yönelik her türlü etkinlikleri (V_01, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) dile getirdiği görülmektedir. Velilerin tamamı, kendilerinin sınıf içi ve dışı her türlü etkinliklere dahil edilmesi halinde yardımcı olacaklarını ve katkılarından dolayı da memnun olacaklarını ifade etmişlerdir.

Almanca İslam Din Dersi: İslam din dersinin hangi dilde verilmesi gerektiği noktasında katılımcıların tamamı dersin Almanca dilinde verilmesini olumlu karşılamışlardır. Katılımcılar tarafından çocuklarının kendi dinini Almanca dilinde öğrenmeleri, dinleri hakkında Almanca konuşabilmeleri ve dinlerini Almanca dilinde anlatabilmeleri ve aktarabilmeleri oldukça önemli bulunmaktadır. Katılımcılar, çocuklarının dinini Almanca dilinde öğrenmesi halinde dinleri hakkında diğer din mensubu arkadaşlarıyla kolaylıkla konuşabileceklerini ve dinlerini Almanca dilinde daha iyi anlatabileceklerini ifade etmektedirler. V_07 konuya ilişkin düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: “Çocuklar sürekli Almanca dersleri gördükleri için daha kolay anlayabilirler. Almanlara anlatacakları zaman kolay anlatabilirler. Ama Türkçe de anlamaları lazım. Çünkü çocuklar bazı şeyleri Almanca öğrenince Türkçe'ye çeviremiyor.” (V_07, Kişisel Görüşme, 2018) Katılımcılardan V_01, V_03, V_09'un ise soruya; Almanca dilinde din dersinin, çocuklarının dil gelişimlerine katkı yapması açısından da önemli olduğu şeklinde cevap verdikleri de görülmektedir. Bu katılımcılara göre ders aynı zamanda çocuklarda Almanca dilinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Katılımcı görüşlerinden hareketle, dersin Almanca verilmesinin desteklendiği ve Almanca dini eğitimin oldukça memnun edici ve önemli bir eğitim olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Çocukların diğer din mensubu arkadaşlarıyla dini içerikli konuşmalar yapmaları halinde Almanca verilen dersin çocukların ihtiyaç duyacağı gerekli dini kavramları karşıladığı belirtilmektedir. Bu yönüyle Almanca İslam dersinin, çocukların dini kimliklerini oluşturabilmeleri ile diğerlerine karşı Müslüman kimliklerini tanımlayabilmeleri açısından önemli görüldüğünü söylemek mümkündür. Dersin diline ilişkin araştırmanın bulgularıyla benzerlik gösteren Topçuk'un araştırmasında, din dersine katılım oranının % 85'in üzerinde olduğu tespit edilen Kuzey Ren Westfalya Eyaleti'ndeki öğrencilerin % 96,09'u ile velilerin % 90,2'sinin dersin Almanca olmasını büyük bir anlayışla karşıladıkları ifade edilmektedir.³² İslam din dersinin Almanca dilinde verilmesi noktasında araştırma bulgularıyla benzer sonuçlara Aşağı Saksonya eyaletinde yapılan bir çalışmada da rastlanmıştır. Aşağı Saksonya eyaletinde verilen İslam din dersleri hakkında ailelerle yapılan görüşmelerde, ailelerin çocuklarını derse gönderme nedenleri olarak; İslam dersinin Almanca'yı öğrenmeye katkısı, dersin müfredat kapsamında düzenli bir ders olarak verilmesi isteği ile bu dersin birlikte yaşamı normalleştirmesine katkı sağlaması gösterilmektedir.³³ Hem araştırma bulguları hem bahsi geçen çalışmalardan; Almanca dilinde verilen İslam din dersinin dili itibarıyla toplumun ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilir nitelikte bir ders olduğu anlaşılmaktadır.

³² Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri*, iv.

³³ Günter Fraatz, “Das war natürlich unsere Chance”, *Den Koran zu lesen genügt nicht. Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld. Auf dem Weg um Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.) (Berlin: Lit Verlag, 2008), 45.

Öte yandan çocuklarının kendi ana dilinde din eğitiminin önemine ilişkin sorulara, velilerin tamamı, çocuklarının dini konularda kendi ana dilinde açıklama yapabilmelerini, konuşabilmelerini ve tartışabilmelerini önemli bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan V_10'un "Türk olduğumuz için, çevremiz Türk olduğu için Türkçe olarak da bilmeli. Onlarla da bir sohbete girdiği zaman konuşabilirsin." (V_10, Kişisel Görüşme, 2018) ifadesinde de özetlendiği gibi; katılımcılar, dinin Türkçe olarak ifadesinin çocuklarının çevresiyle kuracağı dini içerikli sohbet ve iletişim açısından önemli bulmaktadırlar. Katılımcı görüşleri doğrultusunda; velilerin hem Almanca hem Türkçe dilinde verilen din eğitimi destekledikleri, her iki dildeki din eğitimi imkanını da birbirini tamamlayıcı nitelikteki eğitimler olarak gördükleri söylenebilir. Katılımcı görüşlerinin temelini, çocuklarının iki dilli bir toplumun bireyleri olma durumlarına bağlamak mümkündür. Ayrıca katılımcıların ana diline bağlılığı, ana vatanına ve kökenine özlemin bir sonucu veya diasporik kimliği besleyen dışlanmanın bir sonucu olarak da düşünülebilir.

Almanca Dini Kavramlar: Velilere bazı dini terimlerin derste Almanca dilinde ifadesine ilişkin Allah yerine Gott veya İsa yerine Jesus kelimelerinin kullanımı hakkında bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_05, V_06, V_08, V_09, V_10, V_11) çocuklarının, Allah'ı Almanca "Gott" veya Hz. İsa'yı Almanca "Jesus" şeklindeki ifadelerini, bu terimlerle kastedilenin doğru manaya işaret etmesi ile doğru yerde ve zamanda kullanımları halinde uygun gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan V_03'ün düşüncesi şöyledir: "Kullanıldığı ortama göre değişir. İslam din dersinde ya da Alman arkadaşları ile dini konuları konuştuğu yerde onların daha rahat anlayabilmesi için kullanmasında bir sakınca görmüyorum." (V_03, Kişisel Görüşme, 2018). Katılımcıların Gott ve Jesus terimlerinin kullanımında kullanım amacını öne çıkardıkları, Gott teriminin çocuğun zihninde İslam dinindeki Allah'ı çağrıştırması gerektiği yönünde görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Dini terimlerin kullanımında diğerlerinden farklı düşünen katılımcılardan (V_04, V_07), V_04'ün düşüncesi ise şöyledir: "Allah'ın ismi din dersinde de Allah olarak geçiyor, öyle kalmasını istiyoruz. Hz. İsa farklı onların inandığı Jesus farklı. Bu yüzden onların isimlerini Almanca öğrenmesini istemem." (V_04, Kişisel Görüşme, 2018). Katılımcılar, yaratıcıya Allah yerine Gott kullanılmasını Hristiyanlık dinine özgü, başka dinin ilahının ismi olarak görülmesinden dolayı tercih etmediklerini ifade etmektedirler. Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların çoğunluğu tarafından Almanca dini kavramların işaret ettikleri asıl anlamlarının içerik bozulmalarına tedbir olarak öğrencilere mutlaka açıklanması gerektiği ve bu kavramlarla neyin kastedildiğinin bilinmesine yönelik yeterli ve doğru içerikle asıl anlamın yansıtılması halinde bu terimlerin ders veya diğer dinden olan arkadaş çevresi ortamında Almanca olarak kullanılabilmesine olumlu bakıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda "Allah" yerine "Gott" kullanımı örneğinde olduğu gibi Almanca dini kavramların kullanımında bu kavramların İslam ve Hristiyan terminolojisinde işaret eden anlamlarının öğrencilere açıklanmak suretiyle olası karışıklığın önüne geçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların bu düşüncelerinin temelinde; İslami kavramların yerini yabancı dildeki karşılık kavramların dolduramayacağı ve bu yabancı kavramların, öğrencilerin zihninde İslam'a ait çağrışımlar yapamayacağı nedeniyle öğrencilerde dini duygu ve aidiyet oluşturamayacağı düşüncelerinin yer aldığını düşünmek mümkündür.

Öğretmen Nitelikleri: Velilerin İslam din dersi öğretmen niteliklerine ilişkin beklentilerine bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_03, V_04, V_05, V_06, V_08, V_09, V_11) çocuklarına yaşamları açısından örnek olabilecek bir öğretmen profilinden bahsettikleri görülmektedir. Katılımcılar, öğretmenlerin örnek kimseler olmalarını; anlattıkları şeyleri ya da öğrettikleri şeyleri yaşatan, yansıtan, hissettiren, iman üzerine yaşayan, inanarak öğreten, dini bütün gibi ifadelerle tanımladıkları görülmektedir. Velilerden V_05 düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: "Kendisinin de iman üzerinde yaşamasını isterdim." (V_05, Kişisel Görüşme, 2018). Katılımcı görüşlerinden, öğretmenlerin her türlü söz, tutum, davranış, hal, hareket ve tavırlarıyla din dersiyile uyumlu bireyler olması gerektiğini söylemek mümkündür. Katılımcılardan 3'ünün (V_03, V_04, V_06) öğretmenlerin dış görünüşüne ilişkin düşüncelerini de dile getirdikleri görülmektedir. V_04'ün düşüncesi şöyledir: "Kız öğrenciler açısından tabii ki kapalı olmasını isterdim. Allah'ın emri tesettürlü olmandır, bunu anlatacak." (V_04, Kişisel Görüşme, 2018) 3 katılımcı haricinde öğretmenlerin dış görünüşü hakkında bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Kadın öğretmenlerin dış görünüşlerinin dile getirilmemesini, onların öncelikle davranışlarıyla örnek olmaları gerektiği şeklinde anlamak mümkündür. Katılımcıların çoğunluğunun (V_02, V_03, V_04, V_07, V_08, V_09, V_11) öğretmen profiline yönelik üzerinde durdukları bir diğer hususun öğretmenlerin eğitimi noktasında olduğu görülmektedir. Katılımcılar öğretmenlerin iyi bir alan eğitiminden geçmelerini istemektedirler. Katılımcılardan V_02'nin görüşü şöyledir: "Din dersini verebilmesi için o bölümü tamamlamış olması lazım." (V_02, Kişisel Görüşme, 2018).

Velilerin çoğunluğunun, öğretmenlerin rol modeller olmaları gerektiğine ilişkin görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda, öğretmenin kişisel tutum, tavır ve davranışlarının öğrenci üzerindeki etkisinin katılımcılar tarafından önemli görüldüğünü söylemek mümkündür. Öğretmen niteliklerine ilişkin diğer noktanın, öğretmenlerin eğitimi ile alakalı olduğu ve onların iyi yetişmesinin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Velilerin, öğretmenlerin mesleki özelliklerine ilişkin alan bilgisi yeterliliğini önemsedikleri anlaşılmaktadır.

İslam dersi öğretmenlerinin Almanya'da yetiştirilmesine yönelik görüşlere bakıldığında; katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_04, V_05, V_06, V_07, V_08, V_09, V_10, V_11) böyle bir eğitimin Almanya'da mümkün olabileceği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcılar Almanya'daki üniversitelerde İslam din dersi öğretmenliği eğitimi imkanını; üniversitelerde iyi bir eğitim verilmesi halinde mümkün olabileceği şeklinde ifade etmektedirler. Katılımcılar, üniversitelerdeki öğretmen eğitimini, İslam'ı doğru anlatan bir eğitim şeklinde vurgulayarak eğitimin İslam kaynakları açısından güvenilir olması gerektiği yönüne işaret ettikleri söylenebilir. V_09 görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: "Almanya'da ilahiyatlarda İslam eğitimi veren bir ilahiyat varsa tabii ki yeterli olabilir. İslamiyet'i doğru ve temelden anlatan bir eğitim verilmiyorsa tabii ki yetersizdir. Kuran ve sünnet merkezli İslamiyet'in anlatılması önemli." (V_09, Kişisel Görüşme, 2018) Katılımcıların görüşlerinden, İslam din dersi öğretmenlerinin nasıl yetiştirildikleri, hangi eğitim sürecinden geçtikleri hakkında net bilgilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin Almanya'da yetiştirilmesine olumlu yaklaşan katılımcıların; dini ilgi, anlayış, amaç ve hedefleriyle uyumlu bir eğitim bakımından konuya yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Topçuk'un araştırmasında da³⁴; öğrencilerin dinlerini Kur'an ve sünnete uygun öğrenmek istedikleri belirtilirken aynı zamanda dinlerinin ilahiyatçı öğretmenler tarafından öğretilmesi gerektiği yönündeki öğrenci isteklerine dayalı tespitlerinin de buradaki katılımcı velilerin istekleri ile örtüştüğü düşünülmektedir. Yine Topçuk'un çalışmasında, velilerin İslam dersi öğretmenlerinde aradığı vasıflara ilişkin beklentileri, bu öğretmenlerin hem ilahiyat eğitimi hem de pedagojik eğitimini Almanya'da alması gerektiği yönündedir.³⁵ Topçuk'un bulguları ile de örtüşen katılımcı görüşlerinin; Müslümanların dini ilgi ve anlayışlarına uygun olması bakımından eğitimin güvenilir olması ve Kuran ve sünnet merkezli olması açısından endişe ve kaygıya sebebiyet vermemesi gerektiği yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

1. Veliler İslam din dersinden oldukça memnundur. Dersin okullardaki varlığı Müslümanlara tanınmış bir hak, bir imkan ve fırsat olarak görülmektedir. Bu sebeple dersin geliştirilerek bütün okullarda yaygınlaştırılması beklenmektedir.
2. Dersin, çocukların kendi dinleri hakkında Almanca konuşabilmelerine, Hristiyan bir toplumda kendilerini ifade edebilmelerine, Müslüman kimliğini tanımlamalarına daha fazla imkan vermesi beklenmektedir.
3. Veliler dersin dini cemaatler aracılığıyla verilmesini mevcut yapısal durumlarından dolayı mümkün olmayacağını düşündüğünden dersin aksamaması adına devlet sorumluluğunda devam etmesini istemekteydiler.
4. Velilere göre İslam din dersi içeriğinin detaylandırılarak dine, inanca yönlendirecek şekilde geliştirilmesi beklenmektedir.
5. İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim'in Arapça okuyuşuna yer verilmemesi, sure ve dua ezberinin yapılmaması ve ibadet pratiklerine yer verilmemesi nedeniyle asıl dini eğitim merkezi olarak camiler görülmektedir.
6. Veliler, çocuklarının İslam din dersi ile bilgili, inançlı ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerini beklemektedirler. Bu yönüyle dersin öğrenci hayatına dini davranış kazandırması beklenmektedir.
7. İslam dersinin konu alanı sıralaması beklentileri iman başta olmak üzere ibadet ve ahlak yönündedir ve bu bilgiler detaylandırılarak geliştirilmelidir.
8. Derste Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerine yönelik bilgilere yer verilebilir fakat dersin bu dinleri özendirici ya da öğrencileri diğer dinlere inandırmaya yönelik yaklaşımlardan da uzak durması beklenmektedir.
9. Veliler, İslam din dersi kitaplarının devlet-dini cemaat iş birliğinde hazırlanmasına olumlu bakmaktadırlar. Ders kitaplarının; velilerin dini eğitim anlayışıyla örtüşmesi beklenmektedir.
10. Velilere göre dini bilgiler ilkökul seviyesi için yeterli fakat buna karşın dersin Kur'an öğretimi oldukça yetersizdir ve bu nedenle çocuklar asıl dini eğitimleri için camiye gitmek zorundadır.
11. Velilere göre ders bütün öğrencilere hitap edecek şekilde mezheplere göre ayrılarak verilmemelidir.
12. Dinin doğru olarak ve sevdilerek aktarılması, dersin çeşitli yol, yöntem veya metotlarla zenginleştirilerek planlanması önemsenmektedir.
13. Veliler, çift dilli din eğitimini; çocuklarının öz güvenlerinin ve dini kimliklerinin gelişimi ile toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından önemli görmektedir.

³⁴ Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri*, iv.

³⁵ Ali Topçuk, "Almanya'da Uygulanan İslam Din Dersi Hakkında bir Değerlendirme (Kuzey Ren Westfalya Örneği)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1, (2015), 264.

14. Velilere göre Arapça`dan Almanca`ya aktarılan dini terimlerin anlam ilişkisi bozulmadan karşılığının verilmesine dikkat edilmelidir.

15. Öğretmenlerin öğrencilere rol model olması beklenmektedir. Öğretmenlerin pozitif ve örnek kişilik özellikleri, mesleki bilgi yeterliliklerinden ön planda tutulmuştur.

16. İslam dersi öğretmeni yetiştirme programlarının, velilerin dini algı, anlayış, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olması beklenmektedir.

Öneriler

1. Dersin beklentilere cevap verebilmesi için ders temel hak kapsamında değerlendirilmeli, düzenli bir ders haline getirilmeli ve bütün okullarda ve sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılmalıdır.

2. Devletin ders üzerinde otoritesi, alanında ehil dini cemaatlerin kendi içlerinde kalmasına sebep olmamalı ve onların tecrübe ve birikimlerini Müslüman toplumdaki mahrum etmemelidir. Devletin derse müdahalesi azalmalıdır.

3. Dini cemaatler dersin sadece politik boyutuyla ilgilenerek değil, teolojik-pedagojik-pratik boyutuyla da ilgilenerek öne çıkmalı, kurumsallaşarak ilgili birimlerle uzlaşılı halinde iş birliği yapmalıdır.

4. Öğretmenlerinin yetiştirilmesinde üniversiteler dersin uygulama ve pratiğine yönelik camilerle beraber çalışmalı ve öğretmen adaylarına camilerde staj imkanı verilmelidir.

5. Dersin öğretmen ihtiyacını gidermeye yönelik Almanya`da İslam İlahiyatı (Islamische Theologie) mezunlarına da formasyon eğitimi imkanı verilerek onların da dersin öğretmeni olmaları sağlanmalıdır. Nitelikli İslam din dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla Türk-Alman üniversitelerinin iş birliğiyle ortak bir eğitim programı yürütülebilir.

6. İslam din dersi öğretmenlerinin istihdamında; Almanya`dan Türkiye`ye ilahiyat fakültesi okumak üzere giden Uluslararası İlahiyat Programı (UIP) mezunları değerlendirilebilir.

7. Bir ihtiyaç analizi mahiyetinde olan bu araştırma ışığında; İslam din dersi programı yeniden ele alınarak incelenmeli ve ihtiyaç odaklı ders didaktiği oluşturulmalıdır.

8. Din eğitimi birliğini sağlamak için hem okullarda hem camilerde kullanım imkanı bulacak çalışmalar yardımıyla Almanya çapında dini eğitimin standartlaştırılmasına gidilebilir. Böylece öğrenci okulda Almanca, camide kendi ana dilinde dinini öğrenme ve geliştirme imkanı da bulabilecektir.

9. Camilerdeki pratik ağırlıklı dini bilgiler öne çıkarken; okulda öğrencilerin Almanca dini ifade becerileri, eleştirel düşünme kazanımları öne çıkmaktadır. Bu sebeple her iki eğitim türü de birlikte desteklenmelidir.

10. Bu çalışmada Baden Württemberg eyaletindeki okullarda ilköğretim 4. sınıfına kadar okutulan İslam din dersleri analiz edilmiştir. Ortaöğretim ve lise düzeyinde verilen dersler ve diğer eyaletlerdeki uygulamalar da benzer şekilde analiz edilerek, ders ihtiyaç ve beklentilere göre şekillendirilmelidir.

Kaynakça

- Ahrens, Rebecca. Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance. Münster: Verlag Haus Monsenstein und Vannerdat, 2012.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. "Federal Almanya'da İslam Din Eğitimi". İslami Araştırmalar Dergisi, 4/2, 1990.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Başkurt, İrfan. Federal Almanya'da Din Eğitimi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Ceylan, Rauf. "Zur Bedeutung des Analysierens und Reflektierens". Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele. Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.). 249-258. Göttingen: V&R unipress, 2010.
- Ceylan, Rauf. "Muslimische Kinder und Jugendliche im deutschen Bildungssystem", Heimatkunde, Heinrich Böll-Stiftung. Erişim 01.01.2022. <https://heimatkunde.boell.de/de/2010/12/01/islamischer-religionsunterricht-einer-multikulturellen-gesellschaft>
- De Maiziére, Thomas. "Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Ein wertvoller Beitrag zur Integration". Perspektiven, Islamischer Religionsunterricht in Deutschland – Perspektiven und Herausforderungen. Nürnberg: Tagung der Deutschen Islam Konferenz 13. bis 14. Februar 2011.
- Demirel, Özcan. Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2020.
- Dresing, Thorsten – Pehl, Thorsten. Praxisbuch Interview, Transkription&Analyse Anleitungen und Regelsysteme für qualitativ Forschende. Marburg: Eigenverlag, 5. Auflage, 2013.
- Fraatz, Günter. "Das war natürlich unsere Chance". Den Koran zu lesen genügt nicht. Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld. Auf dem Weg um Islamischen Religionsunterricht. Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.). 43-48. Berlin: Lit Verlag, 2008.
- Güner, Orhan. "Der Schulversuch Islamischer Religionsunterricht". Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte, Bülent Uçar (Hrsg.). 457-462. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- Heimbrock, Hans Günter. "Jenseits der Koranschulen-Auf dem Wege zur Islamischen Erziehung im westlichen Kontext". Zeitschrift für Pädagogik und Theologie 59/2 (2007), 170-179.
- Kuld, Lothar - Schmid, Bruno (Hg.). Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg - Zur Differenzierung des Lernfelds Religion. Berlin: Lit Verlag, 2009.
- Mayring, Philip. Einführung in die Qualitative Sozialforschung. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 2002.
- Mohagheghi, Hamideh. "Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime". Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht. Harry Harun Behr, Christoph Bochsinger, Mathias Rohe, Hansjörg Schmid (Hg.). 223-227. Berlin: Lit Verlag, 2010.
- Selçuk, Mualla. "Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland". Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches. Peter Graf (Hg.). 105-117. Göttingen: V&R Unipress, 2007.
- Schwillus, Harald. Religionsunterricht im Dialog. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2004.
- Topçuk, Ali. "Almanya'da Uygulanan İslam Din Dersi Hakkında bir Değerlendirme (Kuzey Ren Westfalya Örneği)". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15/1 (2015), 259-269.
- Topçuk, Ali. Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Tosun, Cemal. Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Turan, İbrahim. "Değişen Toplumda Değerler Krizi ve Ahlak Eğitiminin Rolü". Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi. Bayramalı Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık (eds.). 25-39. Rize: Güneysu İlim Yayınları, 2019.

- Türkmenoglu, Ali. "Erfahrungen im Islamunterricht". Journal für Religionskultur, Goethe-Universität Frankfurt am Main, 152, 2012. Erişim 20.01.2022. <http://web.uni-frankfurt.de/irenik/relkultur152.pdf>
- Uçar, Bülent – Bergmann, Danja (Hg.). Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele. Göttingen: V&R Unipress Osnabrück, 2010.
- Uçar, Bülent. "Prinzipien einer Islamischen Religionspädagogik". Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissensachft und dem Schulalltag der Lehrkräfte. Bülent Uçar (Hrsg.), 116-124. Frankfurt: Peter Lang GmbH, 2011.
- Yin, Robert K. Case Study Research: Design and Methods. Sage Publications, Second Edition, 1994.
- Yölek-Cantay, Hasiybe. Islamische Bildung im säkularen Staat. Marburg: Tectum Verlag, Band 15, 2010.
- Yürük, Tuğrul. "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Din Dersleri". Din Eğitimi El Kitabı. Recai Doğan ve Remziye Ege (ed.), Ankara: Grafiker, 2012.
- Zengin, Halise Kader. Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri, Bavyera Eyaleti Örneği. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

